

Co se ukazuje jako efektivní pro primární prevenci kouření tabákových výrobků?

Mgr. Marián Vanek

Katedra psychologie PedF UK

**Jaké jsou podle vás mezi lidmi
nejrozšířenější mýty či nepřesnosti
týkající se kouření tabákových výrobků?**

Základní fakta: O čem se dnes vlastně bavíme?

**UNIVERZITA
KARLOVA
V PRAZE
Pedagogická fakulta**

**Tabákové výrobky: cigarety, doutníky, vodní dýmka...
+ elektronická cigareta?**

Tabákový kouř je v ČR zodpovědný za asi 16 000 úmrtí ročně

V ČR kouří asi 30% populace

90% kuřáků začali kouřit před 18.rokem, 25% začalo v 10-ti letech

(→ „dětská nemoc“?)

Tabákový kouř obsahuje asi 100 vysoce škodlivých látek

(z toho 70 rakovinotvorných)

Nejčastější onemocnění, která jsou způsobena kouřením tabáku:

**kardiovaskulární onemocnění, rakovina plic a další druhy rakoviny,
jiná respirační onemocnění, paradontóza, impotence, trombóza,
embolie, nekróza prstu či dolní končetiny...**

Prevalence kouření tabáku v ČR v roce 2014

UNIVERZITA
KARLOVA
V PRAZE
Pedagogická fakulta

	Jakýkoli tabákový výrobek	Cigarety	Dýmky	Doutníky	Vodní dýmky
Celkem	29,9%	28,9%	0,6%	2,1%	2,5%
15-24 let	39,2%	38,0%	0%	3,3%	6,1%
25-44 let	32,5%	31,2%	0,6%	2,7%	3,3%
45-64 let	28,3%	27,5%	0,5%	0,9%	1,2%
65 a více let	21,1%	20,2%	0,9%	2,4%	0,3%

1. **KDO** – síla, atraktivita, věrohodnost (lektora, učitele)
2. **CO** – obsah informace – podrobnost, logika, konzistentnost
3. **JAK** – různé informační kanály, komplexnost ovlivnění
4. **KOMU** – osobnost příjemce, jeho hodnoty a postoje, sebepojetí, zainteresovanost v tématu, aktuální psychický stav

Obecné zásady efektivity programů školské primární prevence

UNIVERZITA
KARLOVA
V PRAZE
Pedagogická fakulta

1. Komplexnost a mnohačetné strategie
2. Systematičnost a dlouhodobost
3. Adekvátnost pro konkrétní cílovou skupinu
4. KAB model
5. Důraz na aktivní zapojení a využití „peer“ prvku
6. „Denormalizace“ a podpora protektivních faktorů ve společnosti

+ nepoužívání neefektivních prostředků
(př. pouhé předání informací bez interaktivního zapojení,
moralizování, jednostranné a zjednodušující informace,
přehánění následků...)

Obecné zásady efektivity programů školské primární prevence

UNIVERZITA
KARLOVA
V PRAZE
Pedagogická fakulta

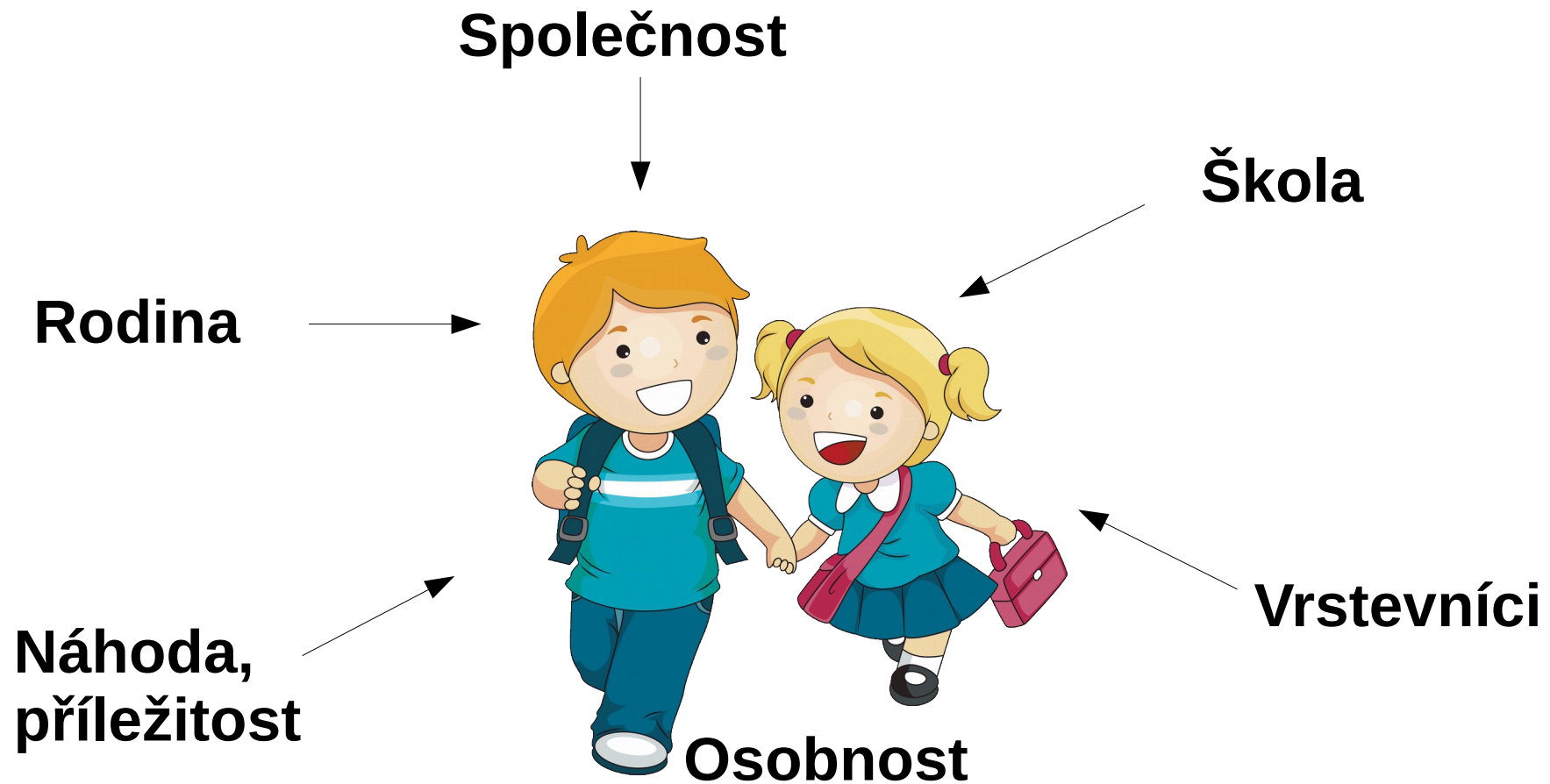
- 1. Komplexnost a mnohačetné strategie**
- 2. Systematičnost a dlouhodobost**
- 3. Adekvátnost pro konkrétní cílovou skupinu**
- 4. KAB model**
- 5. Důraz na aktivní zapojení a využití „peer“ prvku**
- 6. „Denormalizace“ a podpora protektivních faktorů ve společnosti**

+ nepoužívání neefektivních prostředků
(př. pouhé předání informací bez interaktivního zapojení,
moralizování, jednostranné a zjednodušující informace,
přehánění následků...)

Co všechno působí na žáky?

UNIVERZITA
KARLOVA
V PRAZE
Pedagogická fakulta

Prevence kouření ve společnosti

UNIVERZITA
KARLOVA
V PRAZE
Pedagogická fakulta

1. Účinná daňová politika
2. Naprostý zákaz reklamy, omezení míst prodeje
3. Jednotná balení cigaret (s obrázkovým varováním a odkazem na pomoc při odvykání kouření)
4. Zákaz kouření v uzavřených prostorách – ochrana nekuřáků
5. Denormalizace kouření

Prevence kouření v rodině

UNIVERZITA
KARLOVA
V PRAZE
Pedagogická fakulta

Vliv má kuřáctví rodičů, zejména kuřáctví matky

Rizikovým faktorem jsou konflikty v rodině, problémy v komunikaci a nízká sociální úroveň

Obecné zásady efektivity programů školské primární prevence

UNIVERZITA
KARLOVA
V PRAZE
Pedagogická fakulta

1. Komplexnost a mnohačetné strategie
2. Systematičnost a dlouhodobost
3. **Adekvátnost pro konkrétní cílovou skupinu**
4. KAB model
5. Důraz na aktivní zapojení a využití „peer“ prvku
6. „Denormalizace“ a podpora protektivních faktorů ve společnosti

+ nepoužívání neefektivních prostředků
(př. pouhé předání informací bez interaktivního zapojení,
moralizování, jednostranné a zjednodušující informace,
přehánění následků...)

Co víme o cílové skupině?

UNIVERZITA
KARLOVA
V PRAZE
Pedagogická fakulta

Kdy začínají děti experimentovat s kouřením či kouřit?

Prepuberta-puberta (5./6. - 9. třída)
SŠ – Top-dog fenomén

Kdy tedy začít s prevencí kouření?

Protektivní a rizikové faktory užívání tabáku

UNIVERZITA
KARLOVA
V PRAZE
Pedagogická fakulta

Protektivní faktory
tlumící či mírnící
škodlivé užívání tabáku v adolescenci

Intelligence, akademické kompetence (kritické myšlení)
Schopnost sebekontroly
Sportovní aktivity
Referenční skupina s negativními postoji k návykovým látkám
Studium na gymnáziu
Důvěrný a otevřený vztah rodiče s adolescentem
Autoritativní styl výchovy (u dívek)
Nízká úroveň konfliktů v rodině
Jasně stanovená pravidla (v rodině, ve škole)
Stydlivost (u dívek)

Rizikové faktory
vyvolávající či zhoršující
škodlivé užívání tabáku v adolescenci

Mužské pohlaví (mají větší sklony k externalizujícím poruchám)
Předčasná vyspělost (zejména u dívek)
Společenská a sebejistá osobnost
Vyhledávání vzrušení
Emocionální nejistota
Impulzivita
Kladné postoje referenční skupiny k návykovým látkám
Trávení většiny večerů s kamarády v hospodě
Zkušenost s kouřením cigaret v rodině, zejména u matky
Chudoba (zejména u chlapců)
Studium na učilišti
Ústavní výchova
Psychiatrické poruchy (zejména mentální retardace a deprese)

Protektivní a rizikové faktory užívání tabáku

UNIVERZITA
KARLOVA
V PRAZE
Pedagogická fakulta

Protektivní faktory
tlumící či mírnící
škodlivé užívání tabáku v adolescenci

Intelligence, akademické kompetence (**kritické myšlení**)
Schopnost sebekontroly
Sportovní aktivity
Referenční skupina s negativními postoji k návykovým látkám
Studium na gymnáziu
Důvěrný a otevřený vztah rodiče s adolescentem
Autoritativní styl výchovy (u dívek)
Nízká úroveň konfliktů v rodině
Jasně stanovená pravidla (v rodině, ve škole)
Stydlivost (u dívek)

Rizikové faktory
vyvolávající či zhoršující
škodlivé užívání tabáku v adolescenci

Mužské pohlaví (mají větší sklony k externalizujícím poruchám)
Předčasná vyspělost (zejména u dívek)
Společenská a sebejistá osobnost
Vyhledávání vzrušení
Emocionální nejistota
Impulzivita
Kladné postoje referenční skupiny k návykovým látkám
Trávení většiny večerů s kamarády v hospodě
Zkušenost s kouřením cigaret v rodině, zejména u matky
Chudoba (zejména u chlapců)
Studium na učilišti
Ústavní výchova
Psychiatrické poruchy (zejména mentální retardace a deprese)

Formativní evaluace 3.generace programů ČKPT v 7.třídách

UNIVERZITA
KARLOVA
V PRAZE
Pedagogická fakulta

Nejčastější udávané důvodů žáků 7. tříd, proč kouřit či nekouřit

Důvody proč kouřit	Důvody proč nekouřit
Stres – 20% (př. pomáhá proti stresu, na uklidnění) Kamarádi, parta, frajeřina – 10% Chut' – 2% Hubnutí – 2% Experimentování, zábava – 1%	Zdraví – 75% Peníze – 47% Zápach – 32% Vztahy – 28% (př. vadí to lidem kolem mě, problémy ve vztazích) Závislost – 9% Sport – 4%

Formativní evaluace 3.generace programů ČKPT v 7.třídách

UNIVERZITA
KARLOVA
V PRAZE
Pedagogická fakulta

Hlavní výstupy:

- 1. Efektivní v ovlivnění znalostí týkající se tabáku, nácviku odmítání, postoji ke kuřáckým restauracím, sklonům ke kouření vodních dýmek**
- 2. Neefektivní v ovlivnění postoje ke kouření a sklonu ke kouření klasických cigaret**

Klady	Přítomná témata, která byla nedostatečně oslovena	Mínusy
Rozvoj kritického myšlení Edukační část o rizicích kouření a financích Odbornost lektorů Nácvik odmítání Interaktivní aktivita o kouření v restauracích	Závislost Hubnutí Parta, kamarádství, vztahy Vzhled Jiné formy užívání tabáku Elektronická cigareta	Příliš velké zaměření na dlouhodobé zdravotní následky Velký podíl frontální výuky Chybí téma: zvládání stresu

Nové výzvy a dilemata v prevenci užívání tabáku

**UNIVERZITA
KARLOVA
V PRAZE**
Pedagogická fakulta

- 1. Propojení tématu kouření tabáku s dalšími tématy kromě zdraví a peněz – kouření ve společnosti, zvládání stresu, vliv na vztahy, denormalizace kouření**
- 2. Vodní dýmka**
- 3. Bezdýmý tabák**
- 4. Elektronická cigareta**

Obecné zásady efektivity programů školské primární prevence

UNIVERZITA
KARLOVA
V PRAZE
Pedagogická fakulta

1. Komplexnost a mnohačetné strategie
2. Systematičnost a dlouhodobost
3. Adekvátnost pro konkrétní cílovou skupinu
4. KAB model
5. Důraz na aktivní zapojení a využití „peer“ prvku
6. „Denormalizace“ a podpora protektivních faktorů ve společnosti

+ **nepoužívání neefektivních prostředků**
(př. pouhé předání informací bez interaktivního zapojení,
moralizování, **jednostranné a zjednodušující informace**,
přehánění následků...)

Nejčastější mýty spojené s kouřením tabáku I.

UNIVERZITA
KARLOVA
V PRAZE
Pedagogická fakulta

Mýtus či nepřesnost

Fakta a upřesnění

Skoro všichni kouří.

Kouří asi 30% dospělých (39% ve věku 15-24 let) → **většina dospělých jsou nekuřáci**

Ve světě je moderní kouřit. Třeba v USA se hodně kouří.

V USA kouří 15-21% populace → tj. **V USA se kouří méně než v ČR, stejně jako ve většině vyspělých zemí EU.**

Z cigaret hrozí jen rakovina plic. A tu ani nedostane každý.

16 000 lidí v ČR ročně zemře na následky nemocí z kouření, z toho téměř polovina úmrtí připadá na kardiovaskulární onemocnění (infarkt, mrtvice), **rakovina plic je až druhou nejčastější příčinou smrti v důsledku kouření.** Dalšími riziky jsou jiné druhy rakoviny (hrtanu, jazyka...), CHOPN, paradontóza, trombóza, impotence...

Nejčastější mýty spojené s kouřením tabáku II.

UNIVERZITA
KARLOVA
V PRAZE
Pedagogická fakulta

Mýtus či nepřesnost

Fakta a upřesnění

**Kuřáci mají slabou vůli – kdyby chtěli, prostě přestanou.
(Můžu přestat, kdy budu chtít.)**

80% kuřáků je fyzicky závislých (tj. mají „absták“), 40-70% kuřáků zkouší každý rok neúspěšně přestat, pouze 3% kuřáků se podaří přestat bez jakékoli pomoci. → **Závislost na tabáku je nemoc. Bez podpory mají kuřáci jen malou šanci přestat.**

Když kouřím jen párkrát týdně, tak mi nic nehrozí (ani závislost).

Kouření dvou cigaret týdně ve 12 letech zvyšuje pravděpodobnost stát se dospělým silným kuřákem 174x oproti těm, co v tomto věku nekouří. **Projevy fyzické závislosti se objevují u 95% těch, co vykouřili 100 a více cigaret.**

Když to zkusím jednou, tak se stanu závislým.

Po první cigaretě je většině lidí špatně, ale **nestane se závislým.**

Nejčastější mýty spojené s kouřením tabáku III.

UNIVERZITA
KARLOVA
V PRAZE
Pedagogická fakulta

Mýtus či nepřesnost

Fakta a upřesnění

Pasivní kouření je horší než aktivní kouření.

Dávka kouře je pro aktivního kuřáka vždy větší, navíc tento **kuřák je také zároveň pasivním kuřákem.**

Na kouření je nejhorší ten smrad. (Když to voní, tak to tolik neškodí)

Pasivnímu kuřákovi hrozí stejné nemoci jako aktivnímu kuřákovi, ať se jedná o jakýkoli kouř (klasické cigarety, mentolové cigarety, vodní dýmka...).

**Vodní dýmka je zdravější.
Z vodní dýmky jde jen pára.
Voda filtruje škodlivé látky.
Ve vodní dýmce se kouří ovoce.**

Vodní dýmka je v některých ohledech (množství dehtu, oxidu uhelnatého) nebezpečnější než klasické cigarety. Voda velmi slabě filtruje, ale velmi silně ochlazuje – kuřák pak vdechne více kouře → vdechne více škodlivých látek. Nejčastěji se kouří tabákové směsi.

Ambivalence a nepřesnosti spojené s kouřením tabáku

UNIVERZITA
KARLOVA
V PRAZE
Pedagogická fakulta

Ambivalence či nepřesnost

Fakta a upřesnění

Kouření je dobré na hubnutí.

Krátkodobě ano – nikotin zrychluje metabolismus → snížení váhy o 1-2 kg.
Dlouhodobě ne – zvýšení tolerance k nikotinu – **efekt urychlení metabolismu se zastaví** + jeden z abstinenčních příznaků je zvýšená chuť k jídlu → při odvykání riziko zvýšení váhy o 5-15 kg.

Kouření pomáhá proti stresu.

Nikotin je **krátkodobý stimulant** – zvyšuje soustředění na 5-10 minut + zklidňující síla rituálu X **dlouhodobě kouření cigaret zvyšuje produkci stresových hormonů** + „abst'ák“

Když odmítnu cigaretu, ztratím kamaráda.

Když odmítnu cigaretu, odmítnu cigaretu, ne kamaráda.

UNIVERZITA
KARLOVA
V PRAZE
Pedagogická fakulta

Prostor pro dotazy

Použitá literatura I.

UNIVERZITA
KARLOVA
V PRAZE
Pedagogická fakulta

BURKHART, Gregor. Preventing later substance use disorders in at-risk children and adolescents: A review of the theory and evidence base of indicated prevention [online]. EMCDDA, 2009 [cit. 2015-06-03]. ISBN 987-92-9168-349-9.

EUROPEAN MONITORING CENTRE FOR DRUGS AND DRUG ADDICTION. European drug prevention quality standards: a manual for prevention professionals. Luxembourg: Publication Office of the European Communities, 2011. ISBN 9789291684878.

FOLTOVÁ, L. Rodiče, nebo kamarádi? Aneb kdo má větší vliv na chování adolescenta? Adiktologie. 2012, 12(4), s. 324-333. ISSN 1213-3841

GREPLOVÁ, Jarmila. Prevalence kouření a postoje k užívání tabáku mezi nezletilými v České republice. Adiktologie, 2013, roč. 13 (3-4), s. 240-247.

HORT, Vladimír. Dětská a adolescentní psychiatrie. Vyd. 2. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-404-5.

HRUBÁ, Drahoslava a Iva ŽALOUĐÍKOVÁ. What limits the effectiveness of school-based anti-smoking programmes? Central Europe J Public Health. 2012, 20(1).

CHOMYNOVÁ, Pavla. Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách (ESPAD): výsledky průzkumu v České republice v roce 2011. Praha, 2014. Výzkumné zprávy (Úřad vlády České republiky). ISBN 978-80-7440-101-5.

KAJANOVÁ, A., HAJDUCHOVÁ, H. Romská minorita a návykové látky v České republice a na Slovensku. Adiktologie. 2014, 14(2), s. 168-172. ISSN 1213-3841.

KRÁLÍKOVÁ, Eva. Závislost na tabáku: epidemiologie, prevence a léčba. 1. vyd. Břeclav: Adamira, 2013. ISBN 978-80-904217 4-5.

Použitá literatura II.

UNIVERZITA
KARLOVA
V PRAZE
Pedagogická fakulta

KUMPFER, K. L., BLUTH, B. Parent/child transactional processes predictive of resilience or vulnerability to substance abuse disorders.. *Substance Use and Misuse*, 2004. 39, str. 671–698.

LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2006. Psyché (Grada). ISBN 80-247-1284-9.

LI, C., PENTAZ, M. A., CHOU, C. P. Parental substance use as a modifier of adolescentsubstance use risk. *Addiction*, 2002, 97, s. 1537– 1550.

MERIKANGAS, K. R., AVENEVOLI, S. Implications of genetic epidemiology for the prevention of substance use disorders. *Addictive Behaviors*, 2000, 25, s. 807–820.

SOVINOVÁ, Hana, Ladislav CSÉMY a Věra KERNOVÁ. *Užívání tabáku a alkoholu v České republice: zpráva o situaci za období posledních deseti let*. 1. vyd. Praha: Státní zdravotní ústav, 2014. ISBN 978-80-7071-335-8.

SKOPAL, Ondřej a Martin DOLEJŠ. Školní dotazníková studie o návykových látkách, dalších formách rizikového chování a osobnostních charakteristikách adolescentů. *diktologie*. 2014, 14(1), s. 54-65. ISSN 1213-3841.